

CONFLICTES DE SOBIRANIA: EL DEBAT A EUROPA

Per què la Unió Europea hauria d'intervenir en conflictes territorials de sobirania dels seus estats membres?

Una visió des de la perspectiva de la UE

Elisenda Casañas Adam

La Unió Europea, més que una unió d'estats, es pot interpretar com una federació multinivell i multinacional. Aquesta definició es pot veure reflectida en la jurisprudència del Tribunal Europeu de Justícia (TEJ). Il·lustració: César Cromit

En aquest article es planteja per què la Unió Europea (UE) ha d'intervenir en conflictes territorials de sobirania dels seus estats membres des de la perspectiva de la UE. El punt de partida és el fet que la UE tendeix a adoptar un enfocament pragmàtic per emprendre noves accions en una àrea específica i, en general, només ho farà si considera que hi ha una qüestió o problema important a tractar, que d'altra manera esdevindria un obstacle per al procés d'integració o el funcionament de la Unió. L'article argumenta que els recents processos i desenvolupaments dels casos escocès i català posen de manifest que la UE ha d'intervenir en aquest àmbit, perquè la seva posició actual (o la manca d'una posició comuna) està provocant una erosió significativa de la democràcia i els drets humans als

estats i subestats afectats i, per extensió, a la mateixa Unió. A més, també està començant a amenaçar la confiança mútua i la cooperació entre les institucions europees i els estats membres, que són al centre del procés d'integració de la UE.

Per això, en primer lloc es debaten els aspectes de l'ordre constitucional de la UE que la defineixen com una entitat supranacional o com "més que una unió d'estats", destacant com la resposta que ha donat fins ara la UE als conflictes de sobirania i, en particular, el tractament d'aquests conflictes com a "qüestions constitucionals internes", reflecteix la falta d'extensió en el nivell subestatal d'aquests aspectes supranacionals o postsobirans de la UE, cosa que provoca conseqüències problemàtiques per a la Unió. Aquest article no tindrà en compte com la UE podria o hauria d'intervenir en aquests conflictes ni sobre quina base jurídica, ja que aquest serà el tema d'altres articles d'aquesta col·lecció conjunta.

La Unió Europea: més que una "unió d'estats"?

El procés d'integració encara en curs de la UE ha transformat la Unió d'un ordre internacional a un ordre constitucional, amb una interdependència creixent entre els ordenaments jurídics dels estats membres. De fet, sovint es descriu com una entitat supranacional o postsobirana, i actualment també és habitual referir-s'hi com una forma de federació multinivell i/o multinacional [1]. Aquesta definició de la UE com a alguna cosa més que una simple organització internacional o una "unió d'estats" també es pot trobar en el marc constitucional i legal de la Unió i en la jurisprudència del Tribunal Europeu de Justícia (TEJ).

En aquest sentit, els tractats de la UE fan nombroses referències als seus "pobles europeus", diferents dels seus estats membres, com un element constitutiu de la Unió. Vegeu, per exemple, l'art. 1 del Tractat de la Unió Europea (TUE), que fa referència a una "nova etapa en el procés de creació d'una unió cada vegada més estreta entre els pobles d'Europa, en què les decisions s'adoptin de la manera més oberta possible i tan a prop dels ciutadans com sigui possible"; i l'art. 3.1. del TUE afirma que "la Unió té com a finalitat promoure la pau, els seus valors i el benestar dels seus pobles". D'aquesta manera, la UE es presenta com una "demoicràcia", en què els diferents pobles europeus s'uneixen i conviuen en una única política multinacional europea [2].

El dret comunitari europeu proporciona a tots els ciutadans de la Unió Europea diversos drets derivats directament dels tractats, entre els quals el dret a participar en la vida democràtica a la UE

El nucli d'aquesta noció de "demoicràcia" europea és la ciutadania europea, que s'adquireix a través de la nacionalitat d'un estat membre però que és diferent d'aquesta. Tal com diu la famosa explicació del TEJ a la sentència Van Gend en Loos (1963), la Unió Europea és "un

nou ordenament jurídic del dret internacional”, els assumptes de la qual “no només comprenen els estats membres, sinó també els seus ciutadans”. Com a resultat, el dret comunitari europeu proporciona a tots els ciutadans de la UE diversos drets derivats directament dels tractats, entre els quals el dret a participar a la vida democràtica a la UE. Aquest és un altre exemple de la UE definint-se com a alguna cosa més que una organització internacional i proposant una visió de la ciutadania europea i d’un incipient i plural *demos* europeu; no simplement com quelcom supeditat a la ciutadania d’un estat membre.

Tot i que moltes d’aquestes teories sobre la UE com a “demoicràcia” es basen en la idea que aquests pobles europeus són els pobles dels estats membres, entesos com a estats-nació, diversos estudiosos han destacat que en els tractats no hi ha cap base perquè no s’interpreti que aquesta definició inclou pobles europeus sense estat com a pobles constitutius de la UE [3]. Com a resultat, per tant, els escocesos i els catalans, per exemple, també es poden considerar pobles europeus, i el seu benestar i els seus valors s’haurien de fomentar i protegir, de la mateixa manera que el seu compromís democràtic i la seva presa de decisions també haurien de formar part d’aquest procés de creació d’una unió cada vegada més estreta entre els pobles. A més, com a ciutadans de la UE, els ciutadans d’unitats subestatal com Escòcia o Catalunya també gaudeixen de la plena protecció i el conjunt de drets derivats directament dels tractats.

Una altra disposició del tractat que és rellevant per a les qüestions considerades en aquest article és l’article 2 del TUE, que estableix com a fonaments de la Unió els valors del respecte a la dignitat humana, la llibertat, la democràcia, l’estat de dret, la protecció dels drets fonamentals i la protecció de les minories. També estableix que aquests valors són comuns als estats membres, cosa que converteix la UE en una comunitat no només de lleis, sinó també de valors [4]. Segons el TEJ, “l’estructura jurídica de la UE es basa en la premissa fonamental que cada estat membre comparteix amb tots els altres estats membres, i admet que aquests comparteixen amb ell, un conjunt de valors comuns en què es basa la UE, tal com s’indica a l’article 2 del TUE” [5]. Així doncs, es pot dir que aquests valors són el nucli intocable de l’ordenament jurídic de la UE i l’expressió de la identitat de la UE [6]. Per tant, s’entén que transcendeixen l’àmbit d’aplicació del dret comunitari europeu, així com l’àmbit de les competències de la Unió Europea, i que proporcionen un marc de referència clar per a qualsevol actuació i resposta a un procés de referèndum subestatal o a un conflicte de sobirania iniciat a nivell subestatal.

És d’acord amb aquestes característiques supranacionals de la Unió Europea que els governs escocès i català van emmarcar els seus processos de referèndum, en representació dels ciutadans i pobles europeus i en referència als valors fundacionals de la UE, amb l’esperança que el marc constitucional *sui generis* de la UE els permetria desvincular-se del seu estat amfitrió mentre continuaven a la UE [7]. Com es comentarà més endavant, les institucions i els estats de la UE no van respondre positivament a aquests processos, ja que els van tractar simplement com a “qüestions internes” de l’estat membre en qüestió, cosa que reflecteix una exclusió més general del nivell subestatal respecte a la dimensió supranacional de la integració europea. I és aquesta tensió o contradicció entre les oportunitats que ofereix el marc constitucional europeu, d’una banda, i la resposta de la

UE, de l'altra, el que dona lloc a les conseqüències, molt problemàtiques, que es consideren a la resta d'aquest article.

És d'acord amb les característiques supranacionals de la Unió Europea que els governs escocès i català van emmarcar els seus processos de referèndum, en representació dels pobles europeus i en referència als valors fundacionals de la UE com la democràcia i la protecció de les minories

Val a dir que aquests processos independentistes subestats també s'han descrit com una ofensa als valors de la UE i del procés d'integració i, de fet, pot semblar paradoxal que aquestes unitats o pobles subestats intentin exercir el seu dret a l'autodeterminació nacional per després unir-se a un ordre supranacional o postsobirà com és la UE, en el qual s'entén que els estats membres han renunciat als seus drets sobirans per formar aquest nou tipus d'entitat política [8]. No obstant això, aquest fet posa de manifest que el procés de constitucionalització multinivell de la UE fins ara no ha proporcionat cap veu o representació significativa per a les unitats i els pobles subestats en el funcionament de les seves institucions i procediments. Des d'una perspectiva subestatal, el funcionament de la UE segueix molt lligat a una visió dualista de la Unió com una relació binària entre la UE com a projecte supranacional, d'una banda, i l'estat nació, de l'altra. Per tant, això ajuda a explicar la decisió d'aquestes unitats subestats, com Escòcia i Catalunya, d'intentar constituir-se estats membres plens de la UE mitjançant un procés d'autodeterminació nacional, sense deixar d'estar plenament compromesos amb el projecte supranacional de la UE i amb els seus objectius.

L'erosió de la democràcia i la protecció dels drets als estats membres

Com s'ha posat en relleu, el cas de la independència del govern escocès es va emmarcar clarament dins la Unió Europea, una qüestió que també tenia una importància fonamental per a la majoria de ciutadans escocesos. Tanmateix, a causa de la falta de disposicions legals clares sobre què passaria si part d'un dels seus estats membres esdevingués independent, un dels temes centrals en els debats del referèndum va ser si una Escòcia independent podria romandre a la UE o si hauria de marxar per tornar a sol·licitar-ne l'entrada, com qualsevol altre estat aspirant, de manera que Escòcia i els seus ciutadans quedarien temporalment fora de la Unió. La UE no va dir res sobre aquesta qüestió durant tot el procés, remarcant el principi de no interferència en qüestions internes dels estats membres. No obstant, els comentaris de certs representants de la UE semblaven indicar una certa hostilitat cap al procés del referèndum i la possibilitat que una Escòcia independent seguís a la UE, amb, per exemple, l'aleshores president de la Comissió Europea, José Manuel Barroso, que va declarar a la televisió de la BBC que seria

“extremadament difícil, per no dir impossible”, que Escòcia es quedés a la UE. Aquests comentaris van ser molt criticats en aquell moment. El successor de Barroso, Jean-Claude Juncker, va mostrar un enfocament aparentment més reconciliador, però no va suavitzar el comentari anterior.

En el cas del procés de referèndum escocès, la falta d'un marc legal clar per a aquests conflictes i l'absència d'una resposta clara de la UE van segrestar en gran mesura una part important de la deliberació democràtica i del debat previ a la votació, cosa que va desviar l'atenció del tema central, la independència d'Escòcia de la resta del Regne Unit [9]. A més, la incertesa sobre quines serien les conseqüències pel que feia a la qüestió de la UE en un vot potencial per la independència va beneficiar la posició del Regne Unit, cosa que, per tant, va afectar la presa de decisions democràtiques en el referèndum. Un marc legal i una posició jurídica per part de la UE ho haurien evitat.

Més significativament, en el cas de Catalunya la UE va haver de parar atenció a un procés de referèndum que no era reconegut per l'Estat espanyol, que fins i tot va rebutjar l'existència d'un “poble català” amb dret a decidir el seu futur constitucional segons l'actual marc constitucional. El Govern català, a més d'intentar formular les seves reivindicacions demòtiques en el marc de la UE i dels seus principis, també va intentar portar les institucions de la Unió al conflicte perquè actuessin com a mediadores entre el Govern català i les autoritats espanyoles i el referèndum tirés endavant. En aquest sentit, per exemple, el 2014, el president català, Artur Mas, va enviar cartes als caps d'Estat i de govern dels 27 estats membres de la UE i a la Comissió Europea demanant suport per a un “procés europeu pacífic, democràtic i transparent”. El 2017, el nou president català, Carles Puigdemont, va subratllar en un discurs al Parlament Europeu que el conflicte era un “problema europeu” i que Europa no podia mirar cap a un altre costat; per contra, “havia de ser part de la solució”.

No obstant això, en resposta a aquests intents d'uropeïtzar el conflicte, les autoritats espanyoles també van intensificar els seus contactes amb altres estats membres i les institucions i organismes de la UE i van sol·licitar el seu suport per al que van definir com una qüestió constitucional interna. L'enfocament de la UE envers les reclamacions i les sol·licituds procedents de Catalunya recolzava en gran mesura la posició de l'Estat espanyol i se centrava en dos missatges principals: el primer era que el conflicte era una qüestió constitucional interna i que, per tant, les institucions de la UE no hi intervindrien. Per exemple, el president de la Comissió Europea, José Manuel Barroso, va declarar que “no faria cap comentari sobre qüestions d'organització interna relacionades amb les disposicions constitucionals dels estats membres”. El segon missatge va ser més controvertit, ja que, tot i afirmar que la UE era neutral en el conflicte, diferents representants de la Unió van intervenir en la qüestió de si una Catalunya independent podia romandre a la UE. Per exemple, Barroso, de nou, en resposta a una pregunta d'un eurodiputat català, va afirmar que “un nou estat independent, pel fet d'aconseguir la independència, esdevindria un tercer país respecte a la UE i els tractats deixarien d'aplicar-se en el seu territori”. Aquests missatges van mostrar molt clarament que la UE i els seus estats membres no assumirien el paper d'intermediaris que sol·licitaven les autoritats catalanes. A més, els missatges avalaven clarament la posició del Govern espanyol en el

conflicte, reforçant en gran mesura la dura resposta a les sol·licituds per una votació democràtica i un procés negociat. En els mesos previs al referèndum del 2017, i amb l'escalada del conflicte, el suport de la UE a la posició de l'Estat espanyol es va fer encara més explícit, amb diversos representants de la UE que van subratllar la necessitat de respectar el marc constitucional espanyol i l'estat de dret.

Com ja se sap, les autoritats catalanes van procedir de tota manera amb el referèndum, i les autoritats espanyoles van respondre amb un ús extensiu i desproporcionat de la força contra els votants, i amb la suspensió de l'autonomia catalana i la detenció i empresonament d'aquells líders polítics i de la societat civil que no van marxar del país. Posteriorment, van ser jutjats per sedició i malversació de fons públics i condemnats a penes d'entre 9 i 13 anys de presó. Aquests esdeveniments han estat fermament condemnats internacionalment com a greus vulneracions de la democràcia i dels drets humans [10].

És difícil no concloure que la negativa de la UE a intervenir davant la insistència de les autoritats catalanes, sumada al ferm suport a la resposta cada cop més dura de l'Estat espanyol, van provocar l'escalada del conflicte, fet que va causar una vulneració de drets que contradiu els valors inclosos a l'article 2 del Tractat de la Unió Europea

Vist tot això, és difícil no concloure que la negativa de la UE a intervenir i a intentar negociar davant la insistència de les autoritats catalanes, d'una banda, i el seu ferm suport a la resposta cada vegada més dura de l'Estat espanyol, de l'altra, van provocar l'escalada del conflicte que va causar la vulneració de drets que es va produir, en clara contravenció dels valors inclosos a l'article 2 del TUE. En unes controvertides declaracions posteriors, Jean-Claude Juncker va afirmar que, en adoptar aquesta posició, la UE considerava que també estava defensant els seus propis interessos, ja que "si permetem [...] que Catalunya esdevingui independent, els altres poden fer el mateix. [...] No m'agradaria una Unió Europea que en 15 anys estigués formada per més 90 estats". Com s'ha destacat a la secció inicial d'aquest article, aquesta posició no s'adiu ni amb la redacció ni amb l'esperit dels tractats de la UE.

Un marc legal clar, i en particular, que establís clarament els requisits perquè aquests processos complissin els principis democràtics i els drets humans, així com una intervenció a temps de la UE, hauria evitat l'escalada del conflicte i la vulneració posterior dels principis democràtics i drets humans que es va produir. Però l'impacte d'aquests processos, quan no s'aborden i es resolen amb un marc democràtic clar, va més enllà dels estats afectats.

L'erosió de la confiança i la cooperació entre els estats membres i les institucions europees

Una segona conseqüència derivada de la falta d'una clara posició jurídica, i resposta, de la UE pel que fa als conflictes de sobirania ha estat l'erosió de la cooperació entre les institucions europees i els estats membres, que són el centre del projecte europeu. En primer lloc, a causa de la falta d'una posició jurídica clara de la UE en aquesta qüestió, s'estan produint tensions entre diferents institucions de la UE, en què se les ha posat en una situació complicada a l'hora d'abordar diferents elements derivats d'aquests processos sense un marc de referència clar de la UE. Ja hem tractat, a la part anterior, algunes de les declaracions de representants de diferents institucions de la UE prèvies al referèndum català. Després del dia de la votació, la Comissió va publicar un comunicat en què subratllava que el referèndum no era legal i que es tractava d'una qüestió interna que havia de resoldre Espanya. El president del Consell Europeu, Donald Tusk, va adoptar un enfocament una mica més conciliador i va afirmar que havia parlat amb el primer ministre espanyol i que havia demanat "acabar amb l'escalada i l'ús de la força". Curiosament, diferents eurodiputats van publicar diverses reaccions que anaven des de la condemna ferma de la violència i la crida a la intervenció de la UE fins a la insistència que el missatge central havia de ser que si Catalunya sortia d'Espanya també abandonaria la UE. Per tant, la divisió d'opinions i posicions dins de les diferents institucions era molt clara.

El TEJ s'hi va implicar quan tres dels membres de l'antic govern català (Oriol Junqueras, en presó preventiva, i Carles Puigdemont i Toni Comín, residents a Bèlgica) van ser elegits al Parlament Europeu el 2019, però no se'ls va permetre prendre possessió dels seus càrrecs per no complir els requisits específics de la legislació espanyola. Això es va recusar i, en resposta a una qüestió preliminar del Tribunal Suprem espanyol, el TEJ va declarar que els eurodiputats tenen immunitat des del moment en què són elegits. Això va ser particularment significatiu per a Oriol Junqueras, a qui no se li havia permès sortir de la presó per exercir el seu càrrec; però com que aleshores ja havia estat condemnat a 13 anys de presó per participar en el referèndum, el Tribunal Suprem espanyol es va negar a deixar-lo en llibertat, adoptant una posició que s'ha descrit com "ignorant l'esperit i la redacció" de la decisió del Tribunal Europeu [11]. No obstant, la decisió del TEJ va permetre a Puigdemont i Comín ocupar els seus escons, i els va seguir un altre membre de l'antic Govern, Clara Ponsatí, que vivia a Escòcia i que va aconseguir el seu escó arran del Brexit. Actualment, l'atenció està posada en el mateix Parlament Europeu, que està estudiant si suspèn la immunitat de tres eurodiputats catalans, de manera que puguin ser extraditats a Espanya perquè se'ls jutgi per càrrecs en relació amb el referèndum, a petició de les autoritats espanyoles.

En aquest context, també s'estan produint tensions entre diferents estats membres, ja que també se'ls ha posat en una situació complicada i han de tractar i respondre a diferents esdeveniments derivats del procés català sense un marc de referència ni una posició europea clara i comuna sobre el conflicte. Això es pot comprovar, de nou, en les reaccions, molt diverses, dels líders de diferents estats membres pel que fa a la severa i controvertida reacció de les autoritats espanyoles respecte al referèndum català. Un altre exemple clar és

la situació que només es pot descriure com l'odissea de l'ordre de detenció europea [12].

En aquest punt, hem de recordar que l'ordre de detenció europea és un element de cooperació interestatal basat en la confiança entre els estats membres: dins de la UE, si un estat membre sol·licita l'extradició d'algú acusat d'un delicte greu, el principi general és que els altres estats membres l'extraditaran, amb poques excepcions possibles. Com s'ha destacat anteriorment, després del referèndum d'independència de Catalunya del 2017 i dels esdeveniments posteriors, les autoritats espanyoles van adoptar una sèrie de mesures repressives, entre aquestes, acusar els líders del moviment de delictes greus com la sedició i la malversació de fons públics. Diversos membres de l'antic Govern català, inclòs el president Carles Puigdemont, van abandonar Espanya cap a altres estats membres de la UE, i el Tribunal Suprem espanyol va intentar garantir la seva extradició mitjançant l'ordre de detenció europea. Tanmateix, fins ara aquests intents han fracassat notablement, ja que per exemple en el cas de Puigdemont, els tribunals espanyols finalment van revocar una sol·licitud enviada a Bèlgica (2017), ja que hi havia indicis que els tribunals belgues no acceptarien la doble criminalitat per sedició, i una altra enviada a Alemanya (2018), on només es pot garantir l'extradició pel delicte de malversació de fons públics.

En el marc de la UE, s'estan produint tensions entre diferents estats membres, ja que se'ls ha posat en una situació complicada: han de respondre a diferents esdeveniments derivats del procés català sense una posició europea clara i comuna sobre el conflicte

Després del judici contra els líders que es van quedar a Catalunya, en què se'ls va condemnar a penes de presó d'entre 9 i 13 anys, es va intentar tornar a utilitzar l'ordre de detenció europea per garantir l'extradició d'un altre membre de l'antic Govern català (2020), Lluís Puig, sense èxit, ja que el tribunal belga va decidir que no competia a les autoritats espanyoles emetre l'ordre. Aquests estats són clarament reticents a l'extradició d'aquestes persones, ja que s'enfrontarien a les càrregues penals desproporcionades que les autoritats espanyoles van presentar contra elles, i a possibles penes de presó llargues, però des de la perspectiva del marc legal de la UE, aquests esdeveniments erosionen l'eficàcia del procés de l'ordre de detenció europea i els principis de cooperació i confiança en què es basa.

Si el Parlament Europeu decideix suspendre la immunitat dels exmembres del Govern català, seran els estats membres on resideixin els que hauran de decidir-ne l'extradició. Per tant, Bèlgica haurà de tornar a prendre una decisió sobre els casos de Puigdemont i Comín. També val la pena assenyalar que els processos judicials relacionats amb l'extradició de Clara Ponsatí es van suspendre als tribunals escocesos quan es va convertir en eurodiputada. També s'ha mostrat preocupació per com han utilitzat l'ordre de detenció europea les autoritats espanyoles, revocant-la quan no estan satisfetes amb la decisió del tribunal receptor, ja que en aquest context la confiança ha d'anar en els dos sentits.

Per què, doncs, la UE hauria d'establir una posició jurídica clara i intervenir, quan sigui necessari, en aquests conflictes de sobirania en els seus estats membres?

Per evitar l'erosió dels principis de la democràcia i de protecció dels drets humans, d'una banda, i de la confiança i la cooperació entre les institucions de la UE i els seus estats membres, de l'altra, la discussió anterior posa de manifest una sèrie de raons per les quals la UE ha d'establir una posició jurídica clara i intervenir, quan sigui necessari, en els conflictes de sobirania dels seus estats membres:

- Per proporcionar claredat i seguretat jurídica en l'enfocament i la resposta legal de la UE a aquestes qüestions.
- Per proporcionar claredat i seguretat jurídica sobre quins són els requisits derivats dels principis democràtics i dels drets humans en aquests processos, i evitar que s'infringeixin.
- Per evitar l'escalada dels conflictes que sorgeixin als estats membres en aquest context, ja que les institucions estatals i subestatals estarien condicionades per i haurien d'actuar d'acord amb el marc de la UE. Això també evitaria un impacte perjudicial a nivell de la UE i en altres estats membres.
- Per garantir la unitat en l'enfocament i, per tant, la confiança i la coordinació mútues, per part de la UE i els seus estats membres, pel que fa a qualsevol qüestió específica derivada d'un conflicte concret.

En general, aquest canvi d'enfocament també enfortiria el marc constitucional de la UE i seria un primer pas en l'extensió, tan necessària, del reconeixement de la UE, la seva inclusió en les seves institucions, òrgans i processos, i l'aplicació plena dels seus valors fonamentals a nivell subestatal, a les nacions subestatals i als seus ciutadans.

REFERÈNCIES

- 1 — Walker, N. (2016), "Federalism in 3D: The Reimagination of Political Community in the European Union", *Catolica Law Review*, p. 67-90; i Keating, M. (2017), "Europe as a Multilevel Federation", *Journal of European Public Policy* 24 (4).
- 2 — Nicolaïdis, K. (2004), "The New Constitution as European 'democracy?'" , *Critical Review of International, Social and Political Philosophy* 7 (1), p. 76-93.
- 3 — Levrat, N. (2017), "The Right to National Self-determination within the EU: a Legal Investigation", *Euborders Working Paper*. Article publicat el 8 de setembre del 2017.

- 4 — Klamert, M. i Kochenov, D. (2019), “Art 2 TEU”, a Kellerbauer, M., Klamert M. i Tomkin, J. (eds.), *The Treaties and the Charter of Fundamental Rights – A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, p. 22-30.
- 5 — Dictamen 2/13, Adhesió al Convenció Europea de Drets Humans (TEDH II), EU: C: 2014: 2454, par. 168. Vegeu també el cas C-455/14 P, EUPM a Bòsnia i Hercegovina, EU: C: 2016: 569, par. 41.
- 6 — Klamert, M. i Kochenov, D. (2019), “Art 2 TEU”, a Kellerbauer, M., Klamert M. i Tomkin, J. (eds.), *The Treaties and the Charter of Fundamental Rights – A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, p. 22-30.
- 7 — Casañas Adam, E., Kagiros, D. i Tierney, S. (2018), “Democracy in question? Direct democracy in the European Union”, *European Constitutional Law Review*, vol. 14, núm. 2, p. 261-282.
- 8 — Weiler, J. (2012), “Catalonian independence and the European Union”, *European Journal of International Law Blog*. Article publicat el 20 de desembre de 2012. [Disponible en línia](#).
- 9 — Casañas Adam, E. (2019), “The Scottish Independence Referendum: Lessons learned for the future”, a A. Lopez-Basaguren i L. San-Epifanio (eds.), *Claims for Secession and Federalism: A Comparative Study with a Special Focus on Spain*, Springer, p. 183-202.
- 10 — Jirapu J. M. (2020), “Catalonia: Human Rights Violations in the Imprisonment and Conviction of the Pro-Independence Political Leaders”, Oxford Human Rights Hub, article publicat el 26 de març de 2020. [Disponible en línia](#).
- 11 — Elsuwege, P. (2020), “The Junqueras Saga Continues: A New Challenge for the EU legal order”, *VerfBlog*, article publicat el 14 de gener de 2020. [Disponible en línia](#).
- 12 — Willems, A. (2019), “Will Spain’s latest attempt to extradite Carles Puigdemont succeed?”, LSE, article publicat el 23 d’octubre de 2019. [Disponible en línia](#).

Elisenda Casañas Adam

Elisenda Casañas Adam és professora de Dret Públic i Drets Humans a la Universitat d'Edimburg i directora associada del Edinburgh Centre for Constitutional Law. Els seus principals interessos de recerca se centren en l'anàlisi comparativa del dret públic, especialment en l'àmbit del constitucionalisme plurinacional, els referèndums i l'autodeterminació, la *devolution* i el federalisme, la revisió judicial i la protecció dels drets humans en sistemes multinivell. Durant la seva trajectòria s'ha focalitzat en el dret públic d'Escòcia i el Regne Unit, Catalunya i Espanya. Abans d'incorporar-se a la Facultat de Dret de la Universitat d'Edimburg, l'any 2011, va ser professora de Dret Constitucional a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la Universitat de Girona. És llicenciada per la UAB i té un doctorat per l'Institut Universitari Europeu de Florència, amb la tesi doctoral "Federalism judicial from a comparative perspective: Spain, the United States and the United Kingdom". També ha estat investigadora visitant a la Universitat de Califòrnia, Berkeley.